

GEOFFREY PARKER

IMPERAATOR

KARL V ELULUGU

Tõlkinud Piret Ruustal

Originaali tiitel:
EMPEROR
A NEW LIFE OF CHARLES V
Geoffrey Parker
Yale University Press
New Haven and London

Toimetanud Ivika Arumäe
Kujundanud Kaspar Ehlvest
Küljendanud Erje Hakman

Esikaanel: Karl V Rooma imperaatorina. Leone Leoni järgi.
The Phoebus Foundation

© 2019 by Geoffrey Parker
Originally published by Yale University Press
Tõlge eesti keelde © Piret Ruustal ja kirjastus Argo, 2022
Kõik õigused kaitstud
www.argokirjastus.ee
ISBN 978-9949-688-86-9
Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas

SISUKORD

Eessõna	9
Märkus	19

I OSA. NOOR KARL

1. Luksemburgi hertsogist Kastiilia printsiks, 1500–1508	25
2. Orvust prints, 1509–1514	47
3. Keeruline pärand, 1515–1517	66
<i>Keisri portree noore mehena</i>	88

II OSA. TROONIDE MÄNG

4. Hispaania kuningast roomlaste kuningaks, 1517–1519	97
5. Rahu, mäss ja sõda, 1519–1521	122
6. Kuidas napsata võit kaotuse lõugade vahelt, 1521–1525	150
7. Kuidas napsata kaotus võidu lõugade vahelt, 1525–1528	168
8. Läänemaailma eestvõitleja, 1528–1531	199
<i>Keisri portree renessansivalitsejana</i>	221

III OSA. VALITSEJA PÄIKESETÕUSUST PÄIKESELOOJANGUNI

9. Viimane ristisõdalane, 1532–1536	243
10. Kaotuse aastad, 1536–1541	265
11. Arveteõiendamine, 1. osa: Geldern ja Prantsusmaa, 1541–1544	293
12. Arveteõiendamine, 2. osa: Saksamaa ja Itaalia, 1545–1548	321
13. Ameerika taltsutamine	352
<i>Keisri portree mehena parimais aastais</i>	385

IV OSA. LANGUS

14. <i>Paterfamilias</i> , 1548–1551	405
15. Keisri viimased sõjakäigud, 1551–1554	434
16. Rahutu pensionipõli, 1555–1558	467
17. Keiser legendis ja ajaloos	495
Epiloog. Valitsusaja bilanss	508
Lisad	538
Tänuavaldused	551
Kronoloogia	556
Lühendid	565
Viited	571
Kasutatud kirjandus	633
Illustratsioonid	690
Isikunimede register	694

LUKSEMBURGI HERTSOGIIST KASTIILIA PRINTSIKS, 1500–1508

LUKSEMBURGI HERTSOG

„Alustame seda käsitlust tema sugupuuga“ – nende sõnadega juhatas Pedro Mexía 1548. aastal sisse Karl V eluloo. Selle esimene peatükk – pealkirjaga „Nimetatud kõrgestisündinud valitseja suursugusest, hiilgavast ja vähimagi kahtlusevarjuta algupärast ja põlvnemisest“ – luges üles nimitegelase esivanemad viimase tuhande aasta jooksul.¹ Mexía oli õigesti ära tabanud Karli suurima kapitali – tema väärrika suguvõsa –, ehkki tagantjärele tarkus ahvatles teda laskuma mõningate liialdusteni. Karli sündimise aegu aastal 1500 valitses tema isa, Austria ertshertsog Philipp, kõigest paari Madalmaade provintsi – need oli ta pärinud oma emalt Burgundia hertsoginnalt Marielt. Samas oli ertshertsogil lootust kunagi enda valdusse saada ka ta isale, Habsburgide koja peale Maximilianile kuuluvad alad kaugel Kesk-Euroopas. Karli ema, Philippi abikaasa Juana, vähemalt esialgu samasuguseid lootusi ei hellitanud: tema oli oma vanematele (Kastiilia Isabel ja Aragóni Fernando – mõlemad pärit Hispaania Trastámara kojast – olid ilma kuulsad Katoliiklikud Monarhid: selle tiitli oli neile lahke käega annetanud hispaanlasest paavst) järjekorras alles kolmas laps.

Neil kolmel dünastial oli üsna mitu ühist nimetajat. Eelkõige ajasid nad innukalt abielulise imperialismi poliitikat. Trastámara koja Aragóni ja Kastiilia harud heitsid põlvkondade kaupa omavahel paari kindla kavatsusega kokku laulatada ka kuningriigid, samuti sõlmisid nad abielusidemeid Portugali valitseva Avise kojaga lootuses ühendada kord terve Pürenee poolsaar. Burgundia hertsogid pühendusid matrimoniaalsele imperialismile üsna varakult (aastal 1369 võttis esimene hertsog naiseks Flandria krahvkonna pärijanna) ning omandasid enamiku oma ülejäänud Madalmaade territooriumidest pärimise teel. Habsburgide valitsejad naitusid nii selleks, et hankida juurde maid, kui ka selleks, et tugevdada sidemeid oma dünastia eri harude vahel, ja nii sündiski tunnuslause,

mis sai populaarseks veidike pärast Austria Maximiliani ja Burgundia Marie pulmi 1477. aastal:

Bella gerant alii; tu, felix Austria, nube

Nam quae Mars aliis, dat tibi regna Venus.

Teised las sõdivad; sina, õnnelik Austria, käi kosjateed;

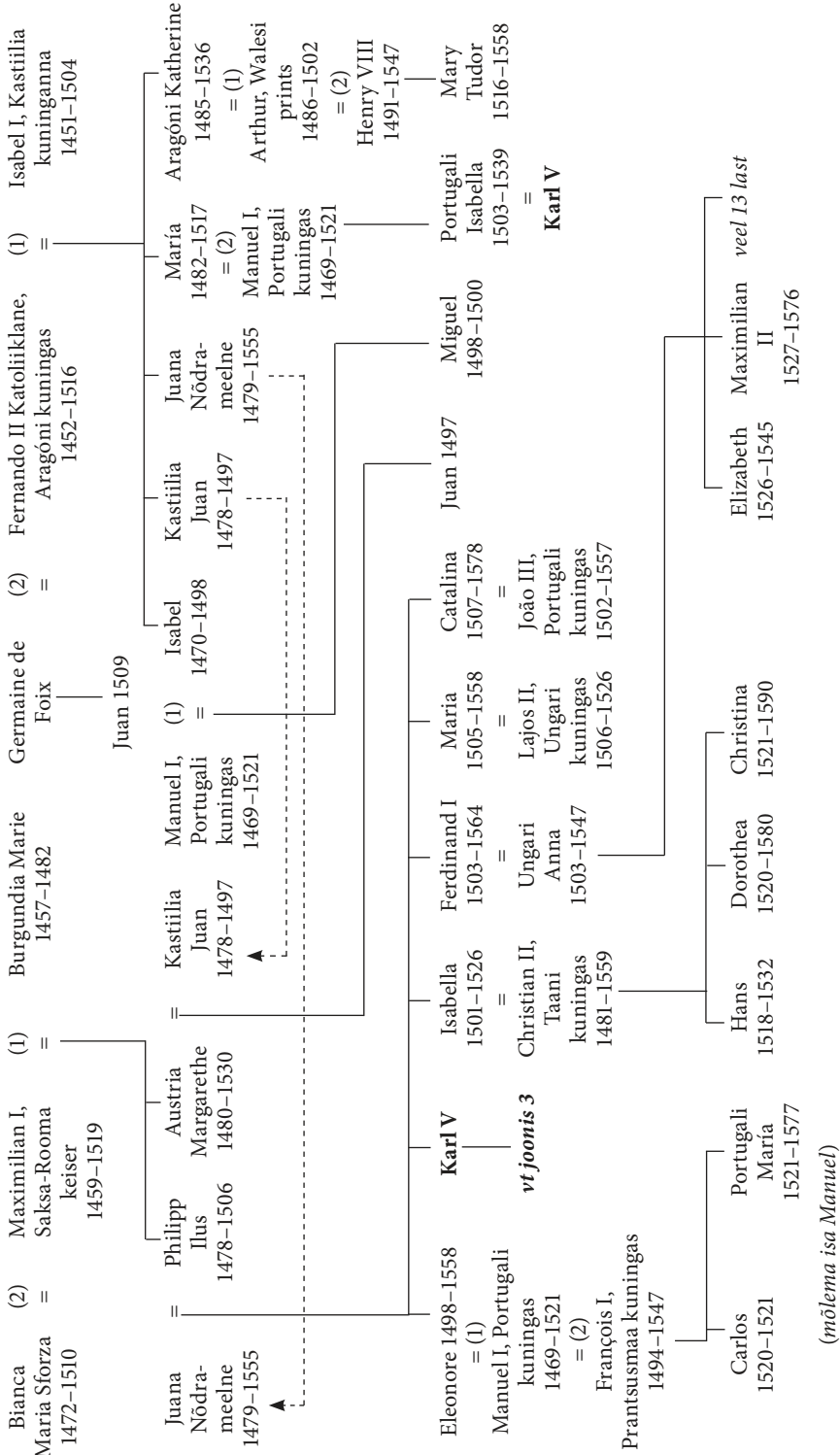
kuningriigid, mis teistele annab Mars, toob sulle kätte Venus.²

Abielulisel imperialismil oli aga oma hind. Sel moel sündinud režiimid olid otsekui tänapäeva riigi antitees: tihtipeale oli nende ainus ühisnimetaja dünastiline lojaalsus, mis tiivustas valitsejat käsitlema ükspuha kui kaugese maa taga asuvaid dominioone isikliku omandina, patrimooniumina, mis tuli terviklikul kujul järgmisele põlvkonnale edasi anda. 1543. aastal kinnitas Karl oma pojale, tulevasele Felipe II-le, et tema ülim eesmärk on „tagada, et ma ei jäta sulle vähem, kui ma ise kord päranduseks sain“.³

Kolme suguvõsa teine ühisnimetaja oli hirm Prantsusmaa ees. Burgundia oli 1470. aastatel sõlminud Aragóniga Prantsusmaa-vastased lepingud ja kümme-aastat hiljem pani Maximilian oma ainsa poja Philippi paari Hispaania printsessiga; läbirääkimised venisid nii pikale, et vahepeal, 1494. aastal, jõudis Prantsuse kuningas Charles VIII tungida Itaaliasse ning marssis võidukalt Napolisse, et võtta jõuga see kuningriik, mille ta arvas õigusega oma dünastiale kuuluvat. Järgmisel aastal hoiatas Maximilian Katoliiklikke Monarhe, et „kui Prantsuse kuningas on Napoli kätte saanud, tahab ta endale krabada ka teised Itaalia riigid“; veenmaks neid „kõvasti vastu panema ja Prantsuse kuningale kohta kätte näitama“, pakkus ta välja topeltabielu: tema tütar Margarethe läheks mehele nende pärijale prints Juanile, tema pärija Philipp võtaks omakorda naiseks nende noorema tütre Juana. Abielulepingud sõlmiti 1495. aasta jaanuaris ja 1496. aasta oktoobris jõudis Hispaania printsess Antwerpeni lähistel asuvasse Lieri linna, kus peeti maha laulatus ning abielu ka täide viidi. Mitte keegi poleks tollal osanud ette näha, et Philippi ja Juana poeg hakkab valitsema suurimat impeeriumi, mida maailm oli tuhande aasta jooksul näinud (joonis 1).⁴

Tulevane Karl V andis endast märku juba emaüas. 1499. aasta septembris kutsus Philipp Lille'i linnast kohale ämmaemanda, et too Juanat „küllastaks ja [ta] üle vaataks“, ning neli kuud hiljem saatis käskjala „tulise kiiruga, nii päeval kui ka öösel, halastamata meestele ja hobustele“, Lille'i lähedase kloostri abti käest laenuks paluma sealset hinnalisimat reliikviat, „Neitsi sõrmust“, mille Joosep olla laulatusel pannud Maarjale sõrme ja mis pidavat „sünnitusvaludes vaevlevatele naistele lohtu tooma“. Mõningate teadete järgi osutus sõrmus erakordselt tõhusaks: Juanal algasid tuhud Flandria krahvide Genti palees keset balli ja ta

Joonis 1. Karl V sugupuu

(nõlema isa Manuel)

jõudis vaevu esimese latriinini, kui juba tulevane keiser ilmavalgust nägi. See oli 1500. aasta 24. veebruaril, madisepäeval.⁵

Genti kodanike reaktsiooni uudisele on vahetu kogemusena üles tähendanud linna sõnaosavaim poeet:

Suured ja väikesed hõiskasid „Austria“ ja „Burgundia“
 igal pool üle linna kogunisti kolm tundi
 kõik see rahvas tormas ringi ja kuulutas valjuhäälselt head uudist
 rahutooja printsi [sünni] kohta.

Samal ajal saatis Philipp Madalmaade suurematele linnadele laiali korraldusi organiseerida tema pärija sünni tähistamiseks „rongkäike, ilutulestikke ja üldrahvalikke lõbustusi“ ning kutsus ristimistalitusel osalema kõigi oma valduste tähtsamad vaimulikud.⁶ Ka läkitas ta virgatsi oma õe Austria Margarethe juurde, kes oli parasjagu tagasiteel Hispaaniast, ning „palus tal kiirustada, et ta saaks lapsukest oma kätel ristimisvaagna kohal hoida“ ja talle ristiemaks hakata. Vaevalt kohale jõudnud, hakkas Margarethe vennale peale käima, et poiss nende isa järgi Maximilianiks ristitaks, kuid Philippi valik langes emapoolsele vanaisale, Burgundia hertsogile Charles Südile. Siiski nimetas ta poja Luksemburgi hertsogiks: seda auväärset tiitlit olid hoidnud mitu Maximiliani esiisa.⁷

Karli vanavanemad reageerisid uudisele eri moel. Kui vanaema Isabelini jõudis Hispaanias teade, et tütar on madisepäeval pojaga maha saanud, siis „meenutades pühakirja sõnu, et apostel Mattias valiti jüngerite sekka liisuheitmise teel, ja mõistes, kui suured lootused on pandud ta vastsündinud lapselapsele, kelle omaks saavad kord nii paljud ja nii võimsad kuningriigid ja valdused, ütles ta: „Liisk on Mattiase peale langenud.““ Saksamaal kuulutas Maximilian, et on „lapse nimega ülimalt rahul /.../ selle armastuse tõttu, mida ma tunnen oma kalli isanda ja äiapapa hertsog Charles'i vastu“.⁸ Samal ajal püstitasid Genti linnaisad terve rodu triumfikaari esindama valdusi, mis maimuke ühel heal päeval isalt ja vanaisalt pärrib, juhul muidugi, kui talle nii kauaks elupäevi on antud; ülejäänud dekoratsioonid aga kujutasid sääraseid voorusi nagu tarkus, õiglus ja rahu. 1500. aasta 7. märtsi öhtul kantigi imik pikas protsessioonis spetsiaalsele poodiumile ehitatud promenaadi pidi paleest kohalikku kirikusse ristimistalitusele. Teeservas muutsid „tuhanded tõrvikud öö päevaks“ (nagu keegi kroonik aukartusega märkis) ning hiiglaslik rahvahulk võis tulevalgel jälgida, kuidas ametnikud ja õukondlased neist aeglasel sammul mööda purjetasid, kõige lõpuks Karl ise ja ta neli ristivanemat, kellest igaüks pidi tema elu alguses mängima olulist rolli: vanavanaema Yorki Margaret, Charles Südi lesk; tädi Austria Margarethe ning kaks Madalmaade mõjukaimat aadlikku, Chimay vürst

Charles de Croÿ ja Bergeni isand Jean de Glymes. Mitte kuidagi ei saanud märkamata jääda säärase asjakorralduse sümbolism: Philipp, kes tavaolukorras oleks haaranud rongkäigus silmapaistvaima positsiooni, loovutas selle pojale, kes tulevaste alamate austusavaldusi vastu võttes sai osa oma ilmalikust pärandist samal ajal, kui püha ristivesi temast kristliku kiriku liikme tegi.

Philippil oli uuenduseks hea põhjus. Ehkki ta võis uhkeldada paljude tiitlitega, olid tema esivanemad nende juurde kuuluvad valdused omandanud tükka-aal terve sajandi jooksul, enamjaolt abielude kaudu. Rolf Strøm-Olsen on märkinud: „Karli ristimine pakkus Habsburgide õukonnale haruldase võimaluse oma legitiimsuse, võimu ja autoriteedi supraregionaalseks väljenduseks“, ja nii sai Gentis toimunud kombetalitus „rituaalses mõttes sama tähenduse, mis iseloomustas mujal Euroopas tavaks kujunenud kroonimistseremooniaid – tseremooniaid, mis Madalmaade valitsejatele üldiselt osaks ei langenud“.⁹

Siiski ei usaldanud Philipp päriselt Genti elanikke. Kolm nädalat enne Juana mahasaamist andis ta käsu, et sestpeale tuleb kolmekümnel vibukütil ja kahekümne viiel hellebardimehel „seista vahipostil hetkest, mil ertshertsog ärkab, ja seejärel saata teda teel missale“. Nad ei tohtinud paleest lahkuda, kui selleks polnud selgesõnalist korraldust, vaid pidid „kaitsma ertshertsogi isikut“ nii öösel kui ka päeval.¹⁰ Need polnud sugugi naljaviluks sisse seatud ettevaatusabinõud. Kui Burgundia Marie 1482. aastal maisest ilmast lahkus, keeldus Gent aktsepteerimast tema leske Maximiliani Burgundia Madalmaade regendina ja nende alaealiste laste eestkostjana. Linnaisad võtsid hoopis noore Philippi pantvangi ja moodustasid regentnõukogu, et „hoida ja kaitsta meie isanda ja meie poja õigusi, keda meie peame enda vürstiks ja Jumalast antud valitsejaks, ja keegi teine ei ole seda mitte“.¹¹ 1485. aastal tegi Maximilian oma Saksa ja Austria aladelt pärit sõjameeste toel mässulistele magistraatidele tuule alla, vabastas Philippi ja toimetas ta viivitamata endale lojaalsesse Mecheleni linna. Ent kolm aastat hiljem sai Maximiliani autokraatlik valitsemisstiil põhjuseks, miks ta esmalt Gentis vahi alla võeti ning seejärel Madalmaadest hoopis välja saadeti.

Niisiis iseloomustasid Philippi lapseõlve – see lõppes ta viieteistkümnenda sünnipäevaga 1493. aastal – vastuhakk, kildkondade vaheline hõõrumine ja sõda, mis kõik ajendasid uut valitsejat järgima sootuks teistsugust stiili, kui oli viljelenud ta isa. 1497. aastal kuulutas Philipp: „Sestpeale, kui me täisikka jõudsime ja oma valdustelt truuduskinnituse saime, on meil olnud siiras soov, tahtmine ja kavatsus teha lõpp sellele kisendavale korralagedusele, mis on siinmail valitsenud möödunud sõdade ja lahkkelide tõttu, nii meie enda majapidamises kui mujalgi meie eelnimetatud valdustes, ja seada selle asemel sisse kord.“¹² Kümme aastat hiljem väljendas Veneetsia saadik Burgundia õukonnas Vincenzo Quirini arvamust, et plaani oligi saatnud edu. Philipp oli tema sõnul „loomult heasoovlik ja

lahkemeelne, aval, armastusväärne, heldekäeline ja kõikidega vaata et sõber“ ning „ajas kõigest väest õiglust taga. Ta oli üks ütlemata jumalakartlik ja sõnapidaja mees.“ Ometi oli Quirini sunnitud lisama, et ehkki noor valitseja „taipas lennult ka kõige keerukamaid probleeme, ei kiirustanud ta nendele lahenduse otsimisega ning polnud tegudes sugugi meeledik. Ta lükkas kõik oma nõukogu kaela.“ Ka möönis Quirini end olevat „kogemusest õppinud, et sellessinatses õukonnas on otsuste tegemine üks väga püsitu ja ebakindel asi“, kuna „nõukogu otsustab tihtipeale ühte ja siis teeb hoopis risti vastupidist“. Hispaania saadik Gutierrez Gómez de Fuensalida pidi tahes-tahtmata temaga nõustuma: ertshertsog, kirjutas ta, „on väga heitliku loomuga ja igauks võib panna teda meelt muutma“. Kord noomis Maximilian poega, et too kuulab „reetureid ja ebalojaalseid nõuandjaid, kes panevad Su pähe [vildakaid] mõtteid selleks, et Sinu ja minu vahele kiilu ajada“, lisades: „Sulle endale on parem, kui mina saan Su plaanidest teada enne kui Su ministrid, ja Sa ei pea mind mitte kohtlema kui võõrast.“ Maximiliani järelejätmatu nõudmine, et poeg peab käima tema jälgedes, eelkõige sõdima Prantsusmaaga, tähendas Philippi jaoks (Quirini sõnul) „pidevat võitlust pojaliku kiindumuse ning selle austuse ja usalduse vahel, mida ta oma ministrite vastu üles näitas“. Lühidalt öeldes: „Ta justkui eksles labürindis.“¹³

Burgundia hertsogliku õukonna veteran Olivier de la Marche, kellest sai Philippi koduõpetaja, paistis nõustuvat nende mitte just meelitavate hinnanguatega: oma „Mälestuste“ viimases peatükis, millele ta pani punkti vahetult enne surma 1502. aastal, õnnistas ta ertshertsogit hüüdnimega „Philipp-usu-mida-sulle-öeldakse [*Philippe-croy-conseil*]“.¹⁴ Kümmeaastat varem kirjutatud sissejuhatuses oli la Marche õpilast selge sõnaga hoiatanud järgimast põikpäise Maximiliani eeskuju. „Lubage mul rääkida nii, nagu asjad on,“ pani ta Philippile südamele. „Ärge iial andke oma alamatele enda üle võimu, see-eest küsige alati nende nõu ja abi oma suurte plaanide kujundamisel ja elluviimisel.“ La Marche jagas ertshertsogile kiitust: pärast veerand sajandit kestnud sõda ja rahunutisi „tõstsite head nõu kuulda võttes selle maa taas jalgele“. Philipp oli oma eripalgelised valdused ühendanud ja rahva maha rahustanud, kindlustanud Habsburgide valitsusele üleüldise poolehoidu ning enda ümber kogunud enam kui kolmkümmend usaldusväärset nõunikku, kellest mitmed hiljem ta poegagi nõustasid. Sellega lõi ertshertsog poliitiliseks stabiilsuseks ja järjepidevuseks eluliselt vajaliku struktuuri, mille abil sai vältida säärase rahunutuse kordumist, mis varasemate valitsejate surma järel pahatihti nende valdusi tabasid.¹⁵

Väike Luksemburgi hertsog ei teadnud sellest kõigest vähimatki. Tema majapidamise aruanded osutavad, et paar nädalat pärast mahasaamist „lahkusid ertshertsoginna ja tema kõrgestisündinud lapsed“ (Karl ja temast viisteist kuud vanem õde Eleonore) Gentist ja suundusid Bruggesse ning sealt edasi Brüsselisse.

Brüsselis haigestus Juana rängalt ja „nelikümmend üheksa päeva järjepanu“ pidi Philippi ihuarst ja hertsogliku nõukogu liige Liberal Trevisan „ühes muude arstide ja haavatohtritega hoolt kandma meie väga kalli ja ülimalt armastatud naise eest, et teda tema tõvest terveks ravida“.¹⁶ Karlil poleks sellest niikuinii sooja ega külma olnud. Keegi Hispaania diplomaat kirjutas oma ettekandes, et Luksemburgi hertsogit ja ta õde „kasvatati üheskoos nende ruumides ja teenijate nimekirja pole kedagi lisatud“ – siiski ühe erandiga: Barbe Servels, kes, nagu Karl neli aastakümnet hiljem meenutas, „oli järgmised üheksa kuud mu põhiline amm“. Gentist pärit Barbe imetas oma kõrgest soost hoolealust algusest saadik ning Karl oli temasse kuni lõpuni väga kiindunud: 1540. aastal võttis ta oma tiiva alla Barbe poja, kelle karjääri ta suure huviga jälgis, ning kui naine 1554. aastal suri, laskis keiser ta matta Brüsseli Püha Gudule peakirikusse ja tellis talle uhke hauamonumendi.¹⁷

Saadik Fuensalida ettekanded Fernandole ja Isabelile sisaldavad varaseimaid tähelepanekuid Karli ja ta õe kohta. 1500. aasta augustis pani Fuensalida pärast oma esimest visiiti kirja just need sõnad, mida vanavanemad, ükspuha, kes nad ka ei oleks või kus nad ka ei viibiks, kuulda tahavad: viiekuune Luksemburgi hertsog „on nii suur ja tugev justkui aastavanune poisike“; pea kaheaastane õde Eleonore aga „nõnda elav ja taibukas, et on arengult vaata et viieaastase mudilase tasemel“. Ja loomulikult on nad „kõige ilusamad lapsed maamuna peal“. Esimeseks sünnipäevaks tegi Karl juba kõnnitoe (*carretoncillo*) najal samme ning astus „samasuguse kindluse ja rammuga nagu kolmeaastane“; 1501. aasta augustiks oli ta „omaealiste seas jaksukaim laps, keda mu silmad on eales näinud“.

Katoliiklike Monarhide huvi peegeldas osaliselt ka teravat muret dünastia tuleviku pärast. 1497. aastal oli hinge heitnud nende ainus poeg ja pärija Juan, jättes maha raseda abikaasa Austria Margarethe – kuid laps suri kohe pärast ilmaletulekut. Nüüd oli Juana vanem õde Isabel kõigi Katoliiklike Monarhide valitsetud territooriumide pärija, ent 1498. aastal lahkus siitilmast temagi, olles andnud elu pojale, kes aga kaks aastat hiljem emale hauda järele läks. 1500. aasta 8. augustil sai Philipp Katoliiklikelt Monarhidelt kirja „teatega sellesinatse lapse surmast, nii et meie isand [Philipp] on nüüdsest prints“. Kolm päeva hiljem signeeris Philipp esimest korda kirja vormeliga *Yo el príncipe* (Mina, prints), nagu Hispaania troonipärijail tavaks.¹⁹

Need sündmused mõjutasid tugevasti imikust Luksemburgi hertsogi elukäiku. Pikemas perspektiivis oli talle Juana ja Philippi vanima pojana määratud järgneda isale Hispaania troonil, aga ka Madalmaade ja Austria valitsejana. Lühemas perspektiivis hülgasid vanemad ta seetõttu, et ehkki Hispaanias polnud kombeks korraldada kroonimistseremooniat, pidi iga järjekordne troonipärija isiklikult astuma viimse kui ühe Hispaania kuningriigi (Kastiilia, León ja Granada koos;

Aragón, Valencia ja Kataloonia eraldi) esinduskogu (*cortes*) ette, et võtta neilt vastu truudusvanne. Esiotsa ilmutas Philipp süllekukkunud õnne suhtes vähe entusiasmi. Ta ei teavitanud oma alamaid peatsest lahkumisest Hispaaniasse enne kui 1500. aasta detsembris, mil palus Madalmaade kodanikel reisikulud kinni maksta; ka siis andis ta mõista, et võtab teekonna ette üksinda. Ilmselt saab ertshertsogi kõhkvelolekut seletada asjaoluga, et Juana ootas tollal nende kolmandat last Isabellat (sündis 1501. aasta juulis ja sai nime oma vanaema, Katoliikliku Isabeli järgi), ning samuti õukondlaste pahameelega, kes Fuensalida sõnul „läheksid enim pürgusse kui Hispaaniasse“. Vastne prints ja printsess alustasid oma teekonda alles 1501. aasta oktoobris, jättes lapsed Mecheleni (kus ka Philipp ise oli üles kasvanud) Yorki Margareti hoole alla, kellele oli abiks ligi sajapealine „eriti olulistest isikutest“ koosnev majapidamine.²⁰ Lapsed ei näinud isa tervelt kaks aastat ning nende emagi eelistas püsida Hispaanias, kus sündis 1503. aasta märtsis veel ühe poja, kellele ta oma isa auks pani nimeks Ferdinand. Madalmaadesse tuli ta tagasi alles 1504. aastal.

María José Rodríguez-Salgado on kirjutanud:

Tol perioodil polnud sugugi haruldane, et valitsejalapsed eraldati vanematest, kellega neid sidus sama palju poliitiline kui perekondlik suhe. Seetõttu ei peaks me eeldama, et selle aja aristokraatlikud ja valitsejadünastiad elasid samasuguses emotsionaalses keskkonnas nagu meie kaasaegsed kodanlasepered. Ent isegi omaaegsete normide valguses oli Karl sündinud erakordselt ebatavalisse ja düsfunktsionaalsesse perekonda.²¹

Fuensalida kirjad Katoliiklikele Monarhidele kujutavad endast dokumentaalset tõestust sellest düsfunktsionaalsusest. Saadik andis teada, et Juana Hispaanias viibimise ajal veetis Philipp „lastega lõbusasti aega“ ja „nägi neid palju kordi“, samas kui Juana oma ihuvilja Madalmaadesse naasnuna sootuks ignoreeris. Pealegi põhjustas Philippi truudusetus Karli vanemate vahel nii tõsiseid pingeid, et 1504. aasta juulis ei söandanud Fuensalida (ajaloolaste suureks kurvastuseks) mingeid üksikasju paberile pannagi ning saatis majasteetidele peretulist ülevaadet andma erivirgatsi. Järgmisel kuul käis Philipp üksinda Hollandis ning saadik märkis kahetsustundega: „Tema Kõrgus [Juana] ei kirjuta abikaasale ja too ei kirjuta [naisele] ka.“ Tagasi kodus, üritas ertshertsog kaasaga ära leppida ning tõi Karli ja ta õed Mechelenist ema juurde Brüsselisse heas usus, et Juana nad omaks võtab, kuid (jälle Fuensalida sõnul) tundus, et ertshertsoginnale „on nende seltskond üpris vastukarva“. Seejärel proovis Philipp teistsugust taktikat – „tolle öö veetis prints oma naise magamistoas“ (arvatavasti eostati just siis järjekordne laps, tütar Maria). Paari omavahelised suhted veeresid aga peagi taas allamäge.

Nad karjusid pidevalt teineteise peale ning Juana pages oma ruumidesse ja alustas näljastreiki, ent kui naine haaras raudvarva järele ja nüpeldas tema eest hoolitsema määratud teenijaid, sulges Philipp ta eraldi apartementi valve alla. Ilmselgelt polnud võimalik lapsi sellise ema hoolde usaldada.²²

1504. aasta oktoobris saabus Hispaaniast veel üks ootamatu sõnum: Aragóni Fernando andis teada, et kuninganna Isabel on surivoodil. Seepärast

peab prints, minu poeg, aega viitmata ja saladuskatte all seal oma asjad korda ajama nõnda, et kõik oleks nagu kord ja kohus (ehkki keegi ei tohi teada ega taibata, miks seda tehakse). Tema ja printsess, minu tütar, peavad samuti saladuskatte all end valmis seadma, nii et kui ma saadan sõnumitooja, võiksid nad otsekohe teele asuda ja merd mööda võimalikult ruttu siia jõuda.

Taas näitas Philipp Kastiiiasse mineku suhtes üles äärmist vastumeelsust ja kurtis Fuensalidale, et uudis kuninganna haigusest oli tulnud halval ajal. Ta oli just astunud sõtta Burgundia hertsogite otsusekindla ja leidliku vaenlase Gelderni hertsogi Karel van Egmondi vastu „ja reis Hispaaniasse loobiks mulle kõvasti kaikaid kodaratesse: ehkki Hispaania on ütlemata oluline, on siin minu tõeline kodumaa ja ma ei tohi seda kaotada“. Philippi meelt ei suutnud muuta isegi 1504. aasta detsembris saabunud uudis Isabeli surmast: ehkki ta nimetas end jalamaid Kastiiilia kuningaks, jätkas ta sõda Gelderni vastu, kuni oli vallutanud suurema osa hertsogkonnast – ja siis andis selle tagasi, saades hertsog Karelilt vastutasuks lubaduse säilitada rahu nii kaua, kuni Philipp Hispaanias viibib. Lõpuks heiskasid Kastiiilia uus kuningas ja kuninganna 1506. aasta jaanuaris Zeelandis purjed ja asusid teele.²³

AINUPÄRIJA

Ehkki Karlil ei õnnestunudki kunagi oma Hispaania vanaemaga kohtuda, võis Isabeli suurejooneline mälestustseremoonia, mis peeti Brüsselis 1505. aasta jaanuaris, väga hästi olla esimene avalik sündmus, mida ta mäletas. Tema ise, ta õed ja nende õukondlased kandsid kõik „õndsas Hispaania kuninganna leinamise puhuks“ spetsiaalselt valmistatud, karusnahaga vooderdatud musti kapuuts-mantleid. Nad nägid oma vanemaid põlvitamas Püha Gudule katedraalis altari ees ja lasksid endast üle voolata ajastu suurima helilooja Josquin des Prés' just selleks sündmuseks komponeeritud võimsa missa helidel. Pärast teenistust kuulsid nad, kuidas heerolidid hõikasid välja uued „Kastiiilia, Léoni ja Granada

kuninga ja kuninganna ning Aragóni ja Sitsiilia printsi ja printsessi“, ning jälgisid ema ja isa kõndimas pühalikus protsessioonis läbi Brüsseli tänavate – kusjuures nende ees kanti kilpe ja plagusid, „mille peale olid üles tähendatud kõik kuninga tiitlid, nõnda et mitte keegi ei saanud teadmatusse jääda“. Pisut hiljem kohtusid Karl ja ta õed esimest korda oma vanaisa Maximilianiga, kes jäi tookord Madalmaadesse kauemaks kui kuuks ajaks, ja kahtlemata jälgisid nad palee suures saalis ja Brüsseli pargis vanaisa auks korraldatud turniire, millest ühel astus areenile ka nende isa koos kolme õukondlasega, kõik „Hispaania moe järgi“ kollasesse ja punasesse rõivastatud.²⁴

Samamoodi lõbustasid lapsed end Hispaaniast toodud eksootiliste loomadega: neli kaamelit, kaks pelikani, jaanalind ja mõned pärlkanad pakkusid seltsi Genti ja Brüsseli paleeaedades elavatele lõvidele ja karudele. Meie päevini on säilinud üleskirjutused, mille sõnul õrritas Karl kepiga torkides lõvisid ning pidas paleeruume kaunistavatel seinavaipadel kujutatud figuuridega mõõgavõitlust. Niisamuti kappas ta ringi kepphobustel, mida ta sai kingiks Maximiliani ja Baieri pfaltskrahvi Friedrichi käest (kes mõlemad ta hilisemas elus suurt rolli mängisid). Ta sõidutas oma õdesid väikeses ponikaarikus ning jagas paažid kristlaste ja türklaste armeedeks, kusjuures alati kamandas Luksemburgi hertsog kristlaste väge ja võitis eranditult kõik lahingud.²⁵

Lapsed õppisid ka lugema ja kirjutama. Esiotsa tudeerisid Karl, Eleonore ja Isabella kõik koos Juan de Anchieta käe all, kes oli Juana teenistuses ühtaegu preestri ja heliloojana – tol ajal oli see päris tavaline kombinatsioon, sest muusikud pidid ise oma noodid üles kirjutama ning oskasid seega osavalt sulge käsitseda, lapsed aga omandasid esialgse kirjaoskuse palveid lugedes ja retsi-teerides. Tõepoolest on Philipp 1503. aasta aprillis (kui Eleonore oli neli ja pool, Karl veidi üle kolme aasta vana ja Isabella veel mitte kahte aastatki täis) maksnud ühele oma kaplanile, kes muu hulgas nootide kopeerijana tegutses, pisut üle kahe naela „illumineeritud pärgamentraamatu eest, mis sisaldab evangeeliumi ja palveid ettelugemiseks“ Luksemburgi hertsogile ja ta õdedele „iga päev pärast missat“. Seitse kuud hiljem, võimalik, et viienda sünnipäeva puhul, kinkis Philipp Eleonorele „raamatu nimega „ABC“, mis koosneb suurtest tähtedest, paljude piltide ja mõnede kullatud tähtedega“. See läks Philippile maksma kaksteist naela – lapse aabitsa kohta üpris suur summa, aga väga hea investeering, sest kõigest aasta hiljem suutis tüdrukuke saata vanaisa Fernandole oma käega kirjutatud kirja.²⁶ Karli edusammud nii kiired polnud. 1504. aasta jaanuaris, kui tema nimel läkitati vanaisale hispaaniakeelne sõnum palvega „Teie Kõrgusele vabandada mu ebaviisakust, et ma ei kirjuta oma käega“ (mis oli veel mitte neljasegi poisi puhul täiesti mõistetav), ei osanud prints oma nimegi paberile panna, vaid kopeeris tähti, mis Anchieta oli eraldi lehele üles märkinud.²⁷

Anchieta läks tagasi Hispaaniasse ja kuninglike laste õpetajaks palgati Luis Cabeza de Vaca, „suurtsugu verd hispaanlane, ülimalt õpetatud ja hea käitumise asjatundja“. Ta astus kohe samme, loomaks õppimist soodustavat keskkonda: kohalikult puusepalt telliti spetsiaalne laud, mis oli varustatud istmete ja kirjatavete hoidmiseks vajaliku kapikesega, „et prints ja ta õed võiksid õppetunde pidada justkui koolitoas“, ning järgmised kolm aastat nõudsidki ta kolm kõrgesti sündinud hoolealust tarkust taga üheskoos.²⁸ Sellegipoolest edenes Karl üsna aeglaselt. Kui Maximilian avaldas 1506. aasta septembris soovi, et pojapoeg võiks õppida veidi hollandi keelt, vastas guvernöör jäiselt: „Ma tegelen Teie palvega siis, kui ta oskab korralikult kõnelda ja on lugemise selgeks saanud.“ Võimalik, et hariduse omandamist pidurdas mingi haigus, sest terve 1505. aasta jooksul toimetati paleesse „tohtrite korraldusel printsi ja ta õdede tarbeks nende põdemise ajal“ märkimisväärses koguses „drooge, arstimeid ja vürtse“. Isabella kannatas kõige hullemini, sest tal oli „silmaades põletik“ ja ta vanemad maksid väljaõppinud tohtrile, kes „külastas teda iga päev kõik need üheksa kuud, mis ta tõbine oli“.²⁹

1505. aasta septembris, just siis, kui Isabella oli terveks ravitud, tõi Juana ilmale Maria (kes ristiti isapoolse vanaema järgi) ja Mechelenis viibivate laste arv tõusis neljani, kuid seda lisandust Karli perekonnaringi tasakaalustasid kaotused. Karli tädi ja ristiema Austria Margarethe oli 1501. aastal Mechelenist ära läinud, et abielluda Savoia hertsogiga, kahe aasta pärast aga suri ta vanavanaema ja esimene kasvataja Yorki Margaret. Ehkki Karl oli liialt noor, et see sündmus teda sügavalt mõjutada oleks võinud, siis oma vanemate lahkumist pani ta kahtlemata tähele. Nad astusid Mechelenist läbi 1505. aasta novembris, et siirduda sealt edasi Zeelandi, kuhu Philipp oli kogunud terve flotilli, mis kuninga ja kuninganna Hispaaniasse tagasi toimetaks. Kuna ebasoodsad tuuled sundisid laevastiku sadamas püsima, tegi Philipp detsembris Mecheleni laste juurde veel viimase põgusa külaskäigu, ja see jäigi viimaseks korraks: vähem kui aasta pärast lõpetas Philipp Hispaanias oma maise teekonna. Isabella ja Maria ei näinud vanemaid enam kunagi, samuti ei kohtunud nad iial oma noorima õe Catalinaga (kes sündis 1507. aasta kevadel), sest kuigi Juana suri alles 1555. aasta aprillis, ei lahkunud ta Hispaania pinnalt, Catalina aga, kes nad kõik üle elas (ta suri 1578. aastal), ei tõstnud elu lõpuni jalga Pürenee poolsaarelt.

Ehkki Kastiiilia uus kuningas ja ta kuninganna ei võinud teada, et nad enam eales Madalmaadesse ei naase, sundisid varauusaegses Euroopas reisimise tavapärasel ohud neid võtma tarvitusele kohaseid ettevaatusabinõusid. 1505. aasta juunis kohtus Philipp oma isa ja õega lootuses (saadik Quirini sõnul), et vahepeal taas lehestunud Margarethe „valitseks Madalmaade üle sellal, kui tema [Philipp] Hispaanias viibib, aga nad ei jõudnud kokkuleppele ja nõnda läks ta [Margarethe] Savoiasse tagasi“. Seepeale määras Philipp enda äraoleku ajaks regendiks ja

vägede ülemjuhatajaks Chièvres'i paruni Guillaume de Croÿ ühes täielike volitustega võtta vastu sõjalisi, õiguslaseid ja administratiivseid otsuseid ning „sõlmida [võõrvõimudega] lepinguid, alliansse ja muid kokkuleppeid“ ning „üleüldse teha või lasta teha kõiki neid asju, mida meie ise teeksimise või saaksime teha“. Ka nimetas Philipp oma laste eestkostjaks Chièvres'i nõo (ja Karli ristiisa) Chimay vürsti. Teda pidi selle ülesande juures abistama Beerseli isand Henri de Witthem, kellele pandi südamele, et printsi ja ta õdesid „tuleb hoolega kaitsta ning neile tuleb õpetada sündsast käitumist ja anda kõiksugu teadmisi“.³⁰

Ja lõpuks koostas Philipp testamendi, millest õhkub märkimisväärset ebakindlust tema valduste tuleviku asjus. Ta andis korralduse, et kui ta peaks Hispaanias surema, tuleb ta matta Granadasse oma ämma Isabeli hauakabelisse, ent kui surm tabab teda Madalmaades või lähikonnas, tahab ta puhata oma ema Marie kõrval Brugges; „peaks aga Burgundia hertsogiriik olema [Philippi surma hetkel] meie käes“, siis „sängitatagu mind Dijoni kartuuslaste kloostriisse mu eelkäijate Burgundia hertsogite juurde“. Ühtlasi juhendas Philippi testament, et kõiki ta tütreid tuleb helde käega ja auväärsetlül ülal pidada, vastavalt nende staatusesele, „minu vanema poja kulul“, ning kui nad mehele lähevad, peab igaüks saama kaasavaraks 200 000 kuldkrooni – see oli ülimalt ebarealistlik nõue, kuna üksainuski mainitud kaasavarasumma ületas kaugelt tema Madalmaadest saadava aastasissetuleku. Mis kõige segadusseajavam, ta nimetas oma meessoost lapsed ühiselt „kõikide minu kuningriikide, hertsog- ja krahvkondade, maade, valduste ja muu omandi ainupärijateks“, avaldades soovi, „et kumbki neist pärib ja võtab üle need mitmesugused osad ja jaotised vastavalt nende piirkondade tavadele ja pruugile, kus minu ülalnimetatud omand ja valdused asuvad või asuma saavad“.³¹

Ilmselt pidas Philipp silmas tema arvukate Trastámara sugulaste abielude ja surmade najal moodustunud tohutu ulatusega, ent raskesti hallatava pärandi tükeldamist (mõistlik samm, mida ka ta järeltulijad mitmel puhul kaalusid), kuid tol hetkel pidasid üksnes vähesed seda tõsiselt võetavaks alternatiiviks. Inglismaa Henry VII ennustas, et „Karlist saab kõige selle suveräänne isand ja tema hakkab valitsema maailma“; saadik Quirini aga kuulutas, et kuna Karl on nüüd „kogu Madalmaade territooriumi pärija, võtab ema [Juana] surma korral üle Kastilia ning vanaisa järel ka Austria ertshertsogkonna, saab temast suur isand“. Ja ometi, lisa saadik pahaendeliselt, ehkki Karl „on kena ja õnnelik lapsuke, näitab ta kõigis oma tegudes end jonnaka ja julmana, justnagu vana Burgundia hertsog Charles [Südi]“.³²